Bert Oomen, ***Kamp Vught 1942-1944. Daders en drijfveren*** (Zutphen: Walburg Pers, 2025, 480 pp., ISBN 9789464565447).

Met zijn nieuwste boek over Kamp Vught wil Bert Oomen, zoals de ondertitel al aangeeft, een bijdrage leveren aan het debat over de daders en hun drijfveren tijdens de naziterreur, zowel de vervolging van politieke tegenstanders als de Shoah. Dit debat, dat op gang kwam in de jaren '60 met het werk van Raul Hilberg en Hannah Arendt, kende vooral een *boom* sinds de jaren '90 door holocaustonderzoekers als Christopher Browning en Daniel Jonah Goldhagen. Het is een debat dat uiteraard niet alleen door historici gevoerd wordt, maar ook door filosofen, criminologen, sociologen en anderen. Zelfs neurologen bogen zich over de kwestie, zoals blijkt uit een bundel als *The Brains That Pull the Triggers*, uitgegeven in 2020.

Oomen baseert zijn onderzoek op de casus Vught, dat als *Konzentrationslager Herzogenbusch* het enige concentratiekamp in bezet West-Europa was. Het kamp was uniek in de zin dat het een combinatie was van *Judenlager* (opvang- en doorgangskamp voor te deporteren Joden) en concentratiekamp (voor opsluiting van als vijandig of ongewenst beschouwde personen). Medio 1942 begon de bouw van het kamp als Judenlager, waarna het op 18 januari 1943 door Heinrich Himmler als Konzentrationslager onder het Wirtschafts-Verwaltungshauptamt (WVHA) van Oswald Pohl werd geplaatst. De kampcommandanten waren achtereenvolgens de SS-officieren Karl Chmielewski, Adam Grünewald en Hans Hüttig. Er verbleven in totaal zo'n 32.000 gevangenen, 12.000 Joden en 20.000 niet-Joden, mannen zowel als vrouwen. Er waren zo'n zes procent buitenlanders bij, hoofdzakelijk 1.189 Belgen.

De auteur is een in 1945 in Vught geboren ingenieur. Hij keerde in 2002 naar zijn geboortedorp terug; na zijn pensioen begon hij de kampgeschiedenis te onderzoeken. Het familiale verleden – zijn moeder was tijdens de bezetting door een jonge Joodse vrouw gevraagd of ze bij het gezin kon onderduiken, maar ze vond dit als pasgetrouwde jonge moeder een te groot risico – bracht hem ertoe zich eerst op de 'omstanders' te richten, wat in 2014 uitmondde in de publicatie van *Ze bouwen daarginds een concentratiekamp*.

Zijn onderzoek naar de daders was de volgende stap, en werd in eerste instantie opgezet als een doctoraatsonderzoek, dat door een publieksboek gevolgd moest worden. Een verschil in opvatting over de precieze vraagstelling tussen hem en zijn promotoren – een 'breed onderzoek dat niet wordt belemmerd door disciplinaire grenzen' versus 'een rigoureuze focus op één kernvraag waarbij andere facetten beter onbelicht kunnen

Published by Royal Netherlands Historical Society | KNHG
Creative Commons Attribution 4.0 International License
DOI: 10.51769/bmgn-lchr.29405 | www.bmgn-lchr.nl | e-ISSN 2211-2898 | print ISSN 0165-0505

blijven' (16) – leidde ertoe dat Oomen dit project liet varen om het thema vrijelijk naar eigen inzichten te onderzoeken.

Het resultaat is een lijvige geschiedenis van Kamp Vught met speciale aandacht voor de daders, hun carrières, hun opinies en hun motieven, die ruimer opgevat is dan de titel doet vermoeden. Zo is bijna een derde van het boek gewijd aan de voorgeschiedenis, van het ontstaan van de SS tot de opkomst van de vernietigingsindustrie. De drie kampcommandanten worden hier al een eerste maal opgevoerd. De auteur analyseert vervolgens de evolutie van Judenlager naar concentratiekamp om dan de verdere geschiedenis in chronologische hoofdstukken per kampcommandant af te wikkelen. Daarna poogt hij een verklaring te bieden voor het gedrag van kampcommandanten en -personeel aan de hand van evolutiefilosofie en psychologie. Vervolgens analyseert hij de naoorlogse berechting van de daders. Het slothoofdstuk zet de conclusies nog eens netjes op een rijtje.

Doorheen de hoofdstukken volgt Oomen twee duidelijke onderzoekslijnen: de ontwikkeling van de concentratiekampen enerzijds en die van de Jodenvervolging en -uitroeiing anderzijds. Hij besteedt veel aandacht aan de interactie tussen de verschillende instanties en verantwoordelijken binnen de *organisierte Chaos* van het Derde Rijk en het SS-imperium en hoe die het ontstaan en de evolutie van kamp Vught en het lot van zijn gevangenen bepaald hebben. Zo behandelt hij het WVHA, dat bevoegd was voor de concentratiekampen, het Reichssicherheitshauptamt (RSHA), dat bevoegd was voor de Jodenvervolging, de tegelijk onder Himmler en onder *Reichskommissar* Arthur Seyss-Inquart ressorterende *Höherer SS- und Polizeiführer* Hanns Albin Rauter en *Beauftragter der Sipo-SD* Wilhelm Harster, die zowel het RSHA als Rauter diende. Dit is één van de sterkste punten van Oomens diepgravend onderzoek. Hij brengt hier ook de niet-academische lezer op de hoogte van de wetenschappelijke inzichten der laatste decennia. Hij toont vrij overtuigend aan hoe het 'juist de combinatie van het *top-down* gevoerde beleid van Himmler met de *bottom-up* initiatieven van de uitvoerders geweest [is] die zowel het terreur- als vernietigingsapparaat van de nazi's zo gruwelijk effectief heeft gemaakt' (419).

Het gevolg van Oomens brede opzet is dat *Kamp Vught. Daders en drijfveren* meer biedt dan wat de titel doet vermoeden. Zo komen ook de Nederlandse initiatieven om hulp aan de gevangenen te bieden aan bod, terwijl dit thema toch slechts indirect aan de kernvraag gelinkt is. In die zin is de ondertitel wat misleidend. Het boek is eigenlijk tot een volledige geschiedenis van het kamp uitgedeind, ingebed in de totale geschiedenis van het nazi-terreursysteem. Of toch niet helemaal, want de slachtoffers krijgen minder aandacht dan de daders. Voor wat hen betreft blijft Marieke Meeuwensoords in 2014 verschenen *Het hele leven is hier een wereld op zichzelf* interessante complementaire lectuur.

Wat nu die daders betreft, concentreert Oomen zich op de Duitse hoofdfiguren: de eerder genoemde kampcommandanten, Harster, Rauter,

en nog enkele anderen. De niveaus daaronder, waar ook Nederlanders toe behoorden, worden niet systematisch geanalyseerd. Zij duiken wel op bij bepaalde gebeurtenissen zoals het beruchte 'bunkerdrama' waarbij tien vrouwelijke gevangenen omkwamen, en in het hoofdstuk over de naoorlogse rechtsgang, waar het verschil in berechting tussen *Täter* en *Schreibtischtäter* naar voren komt. Over sommige figuren had men meer willen vernemen: over de 'gevreesde *Schutzhaftlagerführer* Reinecke' bijvoorbeeld, één van de *Lagerführer* 'aan wie hij [Chmielewksi] alles overliet' (175), en over SS-*Obersturmführer* Hermann Wicklein, nummer twee onder Grünewald en hoofdverantwoordelijke voor het bunkerdrama.

Dit brengt ons bij Oomens bronnen. Hij deed uitgebreid onderzoek in vooral Nederlandse maar ook Duitse archieven, maar het is spijtig dat hij zich in het Bundesarchiv Berlin-Lichterfelde beperkte tot de SS-personeelsdossiers van de kampcommandanten.

Het is in het negende hoofdstuk, getiteld 'morele drempels en evolutionaire drijfveren', dat Oomen de 'disciplinaire grenzen' doorbreekt om het gedrag van de daders te verklaren. Hij beroept zich in de inleiding uitdrukkelijk op Hannah Arendt en wuift de pertinente kritiek op haar *Eichmann in Jerusalem* van Eichmann-biografen David Cesarani en Bettina Stangneth (*Eichmann in Argentinië*, niet in de bibliografie) wat te gemakkelijk weg. Maar uiteindelijk laat hij zich hier toch vooral inspireren door de evolutieleer, en verklaart het gedrag van de daders vanuit het verlangen 'iemand te willen zijn' en 'erbij te horen' (364). Deze verklaring is evenwel zo algemeen dat ze hooguit een gedeeltelijke verklaring biedt eenmaal deze figuren de keuze gemaakt hadden om tot een partij als de NSDAP en een organisatie als de SS toe te treden. Dergelijke redeneringen miskennen het belang van ideologie en antisemitisme. Een zin als 'dat ook niet alle daders antisemieten waren en dat het vooral het wij-zij-denken in superieure en inferieure rassen is geweest dat hun handelen stuurde' (358) is hoogst bedenkelijk: wat is 'denken in inferieure rassen', toegepast op Joodse gevangenen, anders dan antisemitisme?

Afgezien van de conclusies van zijn negende hoofdstuk heeft Oomen met *Kamp Vught. Daders en drijfveren* een interessant boek geschreven, dat op gedegen en uitgebreid onderzoek berust.

Patrick Nefors, Koninklijk Legermuseum, Brussel